УДК 342(477)(091)

Пронь Д. С.

ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРИМІРНОГО СТАТУТУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ АРТІЛІ 1935 РОКУ

У статті розглядається питання щодо практичного правого застосування основного локального акта, що визначав життєдіяльність колгоспного ладу – примірного статуту сільськогосподарської артілі. Зокрема досліджується підстави та необхідність створення акта, права та обов'язки селян та міра відповідальності за порушення радянського колгоспного законодавства. Важливу роль у реалізації примірного статуту відігравала партійна система, що забезпечувала жорсткий, іноді невиправданий на той час тотальний контроль у справах селянського господарства.

В статье рассматриваетьсявопрос о практическомправовомприменении основного локально акта, котрий определялжизнедеятельность колхозного строя – примерного статута сельскохозяйственной артели. В часности исследуються причины и необходимость создания акта,права и обязнности крестьян и мера ответственности за нарушения совестного колхозного законодательства.

In the article a question of the practical right application of basic local act which determined the vital functions of of a collective farm line-up – exemplary regulation act of agricultural artel is examined. In particular probed grounds and necessity of creation of act, right, and duties of peasants and measure of responsibility for violation of soviet collective farm legislation. An important role in realization of exemplary regulation act was played by the party system which provided hard, sometimes unjustified, by then total control in matters of peasant economy.

Важливим чинником впливу держави на українське село у повоєнний період був Примірний статут сільськогосподарської артілі, затверджений у 1935 році, яким надавалися державні акти на безстрокове (довічне) користування землею, із зазначенням конкретних меж земельних ділянок. Установлені в ньому взаємовідносини держави та колгоспів, детальна регламентація внутрішньоколгоспного життя, прав і обов'язків членів артілі на багато років визначили умови функціонування колгоспів і колгоспної системи загалом. Внесені в наступні роки поправки не змінювали суті статуту. Цей документ аж до 1969 р. вважався «основним законом колгоспного життя». Але використання та розпорядження виділеними земельними ділянками, зокрема щодо укладення господарсько-правових договорів оренди вільних від посівів земель, було короткочасним. Так, Постановою Центрального Виконавчого Комітету і Ради Народних Комісарів СРСР від 4 червня 1937 р. взагалі була введена заборона здавати в оренду землі сільськогосподарського призначення як поза межами, так і в межах міста [1, с. 17].

Мета та завдання статті полягає вдослідженні правових процесів реалізації Примірного статуту сільськогосподарської артілі 1935 року та визначенні законодавчих обмежень щодо його самостійного функціонування без втручання державних органів.

Свій внесок у дослідженні проблем радянського колгоспного права правовий розвиток цього інституту здійснили такі науковці, як: М. Бобров, І. І. Середата, Б. Клюкін, Ц. Бичкова, М. Д. Казанцев та інші. Однак серед численних публікацій було висвітлено окремий аспект проблеми реалізації примірного статуту, який не розглядався детально в контексті відносин колгоспного господарювання та державного регулювання та покарання за самостійність дій на селі.

За часи прийняття статуту в країні відбувалось поступове відновлення сільськогосподарського виробництва, суттєво зменшеного в період колективізації, а потім підірваного в роки війни, з іншого – розвиток аграрного сектора гальмувався непослідовною, хибною у своїй основі аграрною політикою правлячої партії, адмініструванням, диктатом і некомпетентним втручанням в економічні процеси на селі. До того ж радянському режимові так і не вдалося витравити з українського колгоспника почуття дрібного власника [2, с. 359].

Примірний статут сільськогосподарської артілі, прийнятий у лютому 1935 р. другим з'їздом колгоспників, відіграв величезну роль у зміцненні колгоспного ладу. Однак з часу його прийняття стались великі зміни в житті колгоспного села.

За той час було нагромаджено багатий досвід будівництва багатогалузевого громадського господарства, створено міцну матеріально-технічну базу колгоспного виробництва, виросла «політична свідомість» колгоспного селянства, колгоспи зміцнено керівними кадрами і кадрами спеціалістів, здатними практично вирішувати питання організації великого багатогалузевого господарства, ще міцнішим став союз робітничого класу і селянства при керівній ролі робітничого класу. За цих умов Примірний статут сільськогосподарської артілі вже не охоплював усіх сторін багатогранного життя і діяльності колгоспів, а в ряді випадків обмежував їх ініціативу у такому веденні громадського господарства, яке найбільше відповідало б конкретним умовам роботи даного колгоспу [3, с. 45–46]. Тому Центральний Комітет КПРС і Рада Міністрів СРСР прийняли 6 березня 1956 р. постанову «Про Статут сільськогосподарської артілі і дальший розвиток ініціативи колгоспників в організації колгоспного виробництва і управлінні справами артілі», визнавши за необхідне порекомендувати, порадити колгоспам, виходячи з головного завдання, забезпечити велике піднесення землеробства і тваринництва, самим доповнювати і змінювати окремі положення Статуту з урахуванням місцевих умов колгоспу.

Керуючись цією постановою, колгоспники внесли зміни і доповнення статутів своїх артелей, спрямовані на найраціональніше використання закріпленої за колгоспами землі, повне використання засобів виробництва, робочої сили, скорочення непродуктивних грошових, натуральних і трудових витрат. Багато колгоспів переглянули також порядок наділу і розміри присадибних ділянок колгоспних дворів з урахуванням участі працездатних членів колгоспного двору в громадському господарстві артілі. Уточнено, з урахуванням місцевих вимог, кількість худоби, що знаходиться в особистій власності колгоспного двору, визначено обов'язковий мінімум трудоднів. Статути широко використовують принцип матеріальної заінтересованості колгоспників у розвитку громадського виробництва. Уведено щомісячне авансування колгоспників як важливий стимул підвищення продуктивності праці. Новим є ще й те, у ряді великих колгоспів з декількома населеними пунктами, де кликання загальних зборів колгоспників становить певні труднощі,обираються уповноважені, довірені особи колгоспників.

Однак не рідко держава використовувала й судовий апарат для стримування протиправних дій колгоспів, у тому числі й договірну діяльність. При розгляді майнових спорів колгоспів, що випливають з договорів, суди перевіряли відповідність договору, покладеного в основу спору, вимогам статуту сільськогосподарської артілі. Ті договори, які суперечать статуту, суди визнавали недійсними у відповідності зі ст. 30 Цивільного кодексу УРСР від 16 грудня 1922 року з наслідками, передбаченими ст. 147 Цивільного кодексу: жодна сторона не має права вимагати від іншої повернення виконаного за договором, а безпідставне збагачення стягується на прибуток держави. Лише в деяких випадках, залежно від конкретних обставин справи, суд може застосувати ст. 151 Цивільного кодексу, тобто привести сторони в попереднє становище. В окремих випадках суди додержувалися цих вказівок пленуму Верховного Суду СРСР, викладених у п. 4 постанови «Про судову практику у цивільних колгоспних справах» від 5 травня 1951 р., не кладуть краю порушенням статуту і своїми рішеннями фактично санкціонують незаконні договори з точки зору радянського права.

Характерною особливістю колгоспу як кооперативного об'єднання є те, що громадське виробництво в ньому організується на основі застосування особистої праці його членів і що мірою кількості та якості праці колгоспників, а також розподілу прибутків колгоспу є трудодень. Згідно зі Статутом, трудодні повинні нараховуватися лише колгоспникам і лише за роботу в громадському господарстві колгоспу[4, с. 59].

Постанова Центрального Комітету КПРС і Ради Міністрів СРСР від 6 березня 1955 р. «Про Статут сільськогосподарської артілі і дальший розвиток ініціативи колгоспників в організації виробництва і правлінні справами артілі» покладав на місцеві Ради депутатів трудящих також обов'язок щодо забезпечення пропорційного розвитку економіки колгоспів. У процесі контролю за складанням планів і їх виконанням місцеві Ради контролюють облік розподілу та витрачання коштів, продукції сільськогосподарського виробництва і матеріалів у колгоспах Основні правові акти планування, якими є виробничо-фінансовий план і прибутково-видатковий кошторис колгоспу, не лише забезпечували контроль за правильним витрачанням коштів, а й сприяли виявленню випадків протизаконного розпорядження і вилучення особистого майна колгоспу [5, с. 34].

Статут також визначав повноваження колгоспів щодо прав на відведення земельних ділянок його членам із затвердженням точної процедури надання прав на користування землею.

Як підкреслює І. Середа: «Право користування присадибною земельною ділянкою колгоспного двору, земельною ділянкою робітників і службовців, що проживають на території колгоспів, могло виникнути при дотриманні певних умов. Так, наприклад рішення про надання земельних ділянок у користування колгоспних дворів, а також робітників і службовців могли прийматись лише тим органом управління справами артілі, якому таке право надане статутом даного колгоспу. Рішення, прийняте некомпетентним органом, не створює ніяких прав на користування земельною ділянкою» [6, с. 55].

Надаючи колгоспникам широких прав, статут покладає на них і обов'язки – берегти колгоспну і державну власність, працювати сумлінно, додержуватись правил внутрішнього розпорядку, виконувати постанови загальних зборів та правління колгоспу, передбачаються в ньому також і стягнення за порушення статутних обов'язків. Питання щодо порушників трудової дисципліни, на думку науковця Ц. Бичкової, можуть вирішуватись лише в статутному порядку, оскільки вони мають серйозне значення як з точки зору інтересів колгоспу, так і з охорони прав колгоспників. У практиці було багато випадків, коли органи колгоспного управління встановлювали своїми рішеннями стягнення за порушення трудової дисципліни, виходячи за межі своїх прав і порушуючи іноді діюче законодавство (грошові штрафи, відрахування з заробітку колгоспників тощо). Внесення норм, які регулюють відповідальність колгоспників за порушення їх статутних обов'язків, до статуту ставить їх під контроль місцевих органів державного управління. Більш доцільно було б встановити вичерпний перелік стягнень, що можуть накладатися на колгоспника, у Примірному статуті сільськогосподарської артілі.

Органи, що здійснюють державне керівництво колгоспами, поєднують його з суворим додержанням «ніби демократичного» порядку управління справами. В постанові від 6 березня 1956 р. вказувалось, що ЦК КПРС і Рада Міністрів СРСР вважають неправильним, коли рішення загальних зборів колгоспників про виключення з колгоспу, зменшення розмірів присадибних ділянок та з деяких інших питань скасовувались виконкомами районних Рад без відома колгоспників, що давало змогу деяким особам нехтувати інтересами артілі. Слід відзначити, що в багатьох виконкомах після видання згаданої постанови встановилась неправильна практика пересилання скарг колгоспників до колгоспу без винесення мотивованого рішення з них. Це створювало безвідповідальність деяких керівних працівників колгоспів, з вини яких в ряді випадків порушувались законні інтереси окремих колгоспників. Виконкоми зобов'язані приймати за такими скаргами мотивовані рішення, в яких би на підставі перевірки відповідності рішень органів колгоспного управління Примірному статуту сільськогосподарської артілі, статуту колгоспу та діючому законодавству вказувалося б на обґрунтованість тієї чи іншої скарги [7, с. 35].

Норми Примірного статуту сільськогосподарської артілі були обов'язкові не тільки для всіх членів артілі, а й для органів державного управління, всіх державних, кооперацiйних утворень, громадських організацій і окремих громадян у їх взаємодії у відносинах з колгоспами.

Порушення норм Статуту сільського сподарської артілі радянська держава розглядала як порушення соціалістичної законності і карала з усією суворістю закону, в тому числі й притягувала до кримінальної відповідальності «за розкрадання колективної власності».

Підкреслюючи значення Примірного статуту сільськогосподарської артілі, як основного державного закону колгоспного будівництва, Рада Міністрів СРСР і ЦК ВКП(б) у своїй постанові від 19 вересня 1946 р. вважають протиколгоспними, протидержавними діями порушення Статуту і вказують, що особи, винні в цих діях, мають бути притягнені до судової відповідальності.

Комуністична партія і Радянський уряд рішуче кладуть край порушенням Статуту сільськогосподарської артілі, ведуть нещадну боротьбу з розбазарюванням колгоспних земель і колгоспного манна, розкраданням колгоспної власності, порушенням основних принципів організації праці, протиставленням інтересів колгоспів державним інтересам, інтересів колгоспників інтересам колгоспів, при збереженні принципу поєднання особистих і громадських інтересів колгоспників [8, с. 219].

Приватна власність на засоби виробництва, на якій ґрунтувалось індивідуальне селянське господарство, на думку радянської влади роз'єднувала селян, призводила до створення соціально ворожих груп. Суспільна власність на засоби виробництва мала остаточно ліквідувати експлуататорські класи і об'єднати трудяще селянство в єдиний колектив, ще більше з'єднати селянство і робітничий клас у братерську сім'ю [9, с. 7].

Пояснюючи, чому новий, колгоспний лад є єдиним ладом, який, дістаючи повсякденну допомогу Радянської держави, зможе створити можливість трудящому селянству поліпшувати своє матеріальне і культурне становище, неухильно підійматися вгору, Й. В. Сталін говорив: «При старому ладі селяни працювали поодинці, працювали старими дідівськими способами, старими знаряддями праці, працювали на поміщиків і капіталістів, на куркулів і спекулянтів, працювали, живучи впроголодь і збагачуючи інших. При новому, колгоспному ладі селяни працюють спільно, артільно, працюють з допомогою нових знарядь-тракторів і сільгоспмашин, працюють на себе і на свої колгоспи, живуть без капіталістів і поміщиків, без куркулів і спекулянтів, працюють для того, щоб день у день поліпшувати своє матеріальне й культурне становище» [10, с. 240].

Примірний статут сільськогосподарської артілі виходив з того, що головною і вирішальною силою колгоспу є громадське господарство, а особисте господарство колгоспників є підсобним для задоволення особистих потреб колгоспної сім'ї, оскільки вони ще не можуть бути в повній мірі забезпечені громадським колгоспним господарством. Відповідно до цього в статуті визначені присадибні розміри землі колгоспного двору і передбачено, що усуспільнюєтьсяі що не усуспільнюється при вступі до колгоспу. Статут передбачав таку діяльність колгоспів, яка забезпечувала б неухильне зростання громадського багатства колгоспів, зміцнював могутності держави та особисті інтереси колгоспного селянства.

У цій декларацiйності примірного статуту сільськогосподарської артілі була сила впливу, яка

об'єднувала колгоспне селянство і спрямовувала його зусилля на неухильне піднесення колгоспного виробництва. В цьому радянська влада вбачала єдино правильний шлях виховання у трудящого селянства нових якостей активних будівників комунізму.

Основні начала Примірного статуту сільськогосподарської артілі ґрунтувалися на корінному марксистсько-ленінському принципі колгоспного будівництва – принципі добровільності об'єднання трудящих селян у колективні господарства. На жаль, хоча і факт існування такого локального акта мав і позитивні чинники, але відсутність можливості реалізації статуту у повній мірі, неможливість зміни, імплементації власних колгоспних положень до нього призводило до порушення прав членів колгоспу та стримувало зростання економічного потенціалу на селі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Постанова Центрального Виконавчого Комітету і Ради Народних Комісарів СРСР Про заборону здавати в оренду землі сільськогосподарського призначення від 4 червня 1937 р. // Збірник Законів СРСР. – 1937. – М. – С. 150.
2. Історія українського селянства: Нариси в 2-х т. / НАН України; Інститут історії України / В. А. Смолій (відп.ред.) – К. : Наук. думка, 2006. – Т. 2. – С. 653.
3. Постанова РНК СРСР від 7 липня 1935 р. Про видачу сільськогосподарським артілям державних актів на безстрокове (довічне) користування землею // Збірник законів СРСР. – 1935. – № 34. – С. 300.
4. Бобров М. Боротьба з порушенням статуту сільськогосподарської артілі / М. Бобров// Радянське право. – № 6 (листопад-грудень). – 1958. – С. 59–60.
5. Клюкін Б. Охорона колгоспної власності – важливе завдання місцевих рад депутатів трудящих // Радянське право. – № 6 (листопад-грудень). – 1959. – С. 33–41.
6. Середа І. Деякі питання вирішення земельних спорів / І. Середа // Радянське право. – № 5 (вересень-жовтень). – 1959. – С. 55–56.
7. Бичкова Ц. Гарантування прав колгоспників у примірному статуті сільськогосподарської артілі / Ц. Бичкова // Радянське право. – № 4 (липень-серпень). – 1960 р. – С. 33–37.
8. Казанцев Н. Д. Колхозное права.: Государственноеиздательствоюридическойлитературы. / Н. Д. Казанцев. – М., 1955 р. – С. 383.
9. Мирошниченко В. Творча роль радянської держави в створенні і зміцненні колгоспного ладу / В. Мирошниченко // Питання колгоспного права. – Видавництво Академії наук Української РСР. – К., 1954. – С. 7.
10. Сталин И. В. Сочинения. – Т. 13. – М., Писатель. – 1997. – С. 240.

© Пронь Д. С., 2011

Стаття надійшла до редколегії: 12.05.2011 р.